

Neologismy v díle Karla Čapka

Vladimír Staněk

Jazykové a stylistické mistrovství Karla Čapka patří k hlavním znakům jeho tvorby. Nesporně to souvisí i s tím, že se Čapek neustále zajímal o dění v jazykovědě a že stále sám promýšlel některé otázky, týkající se jazyka. O Čapkově vztahu k jazyku a stylu, k dění v české jazykovědě podrobně pojednali A. Jedlička (1991; 1990–1991) a M. Těšitelová (1990). K jazyku Čapek přistupoval jako tvořivý umělec; nebyl jen přejímatelem hotového jazyka, ale byl také jazykovým tvůrcem. Sám o tom v roce 1932 napsal: „...každý spisovatel, pokud své řemeslo koná vážně pracuje pořád na své řeči, chce ji zdokonalit...“ (Čapek, 1986, s. 351). A jinde (1927): „Mezi všemi lidmi se vyznačuje nebo má vyznačovat spisovatel ne tím, že píše, nýbrž tím, že umí česky; avšak umět znamená pracovat, stále zkoušet, stále hledat...“ (Čapek, 1941, s. 256). Čapek skutečně stále pracoval na jazyce a stylu svých knížek; byl dokonce okouzlen jazykem a tím, co z něj lze udělat.

V centru pozornosti a zájmu Karla Čapka bylo od počátku jeho literární činnosti **slovo**, jeho význam a užití. Nebude proto myslím neúčinné všimnout si v tomto článku jednoho rysu jeho mistrného jazykového vyjadřování v oblasti lexika a to **neologismů**. Toto téma nebylo dosud v Čapkovské literatuře monograficky zpracováno; na několik neologismů v Čapkově souboru novinářských článků *Místo pro Jonathana* upozornil A. Stich (Stich, 1971, s. 295).

Vycházel jsem z předpokladu, že spisovatel s velmi kladným vztahem k jazyku a dění kolem něho bude mít novátorský vztah i k oblasti lexika, že mu nebude stačit k stvárnění jeho slovesných záměrů slovní zásoba současné češtiny a že bude proto vytvářet slova nová, neologismy. Tento předpoklad chci ověřit rozbořením neologismů v Čapkově díle.

Termínem neologismus se rozumějí pojmenování **nová**, která vznikají z potřeby pojmenovat nové předmětné nebo duchovní skutečnosti a vztahy mezi nimi nebo nové pojetí věcí a jevů. Obvykle se dělí na vlastní neologismy, které mají předpoklad pro to, aby se eventuálně staly na základě současných lexikálních norem relativně ustálenými jednotkami slovní zásoby, a neologismy příležitostné, tzv. okazionalismy, které jsou tvořeny a užity příležitostně a zpravidla nemají možnost včlenit se do lexikálního systému nebo jí mají malou (srov. Martincová, 1972; Martincová, 1984, s. 131). Bývají to nejčastěji pojmenování ze stylové oblasti umělecké, popř. z umělecko-kritické publicistiky, a jejich podstatným znakem je neobvyklost, zvláštnost, překvapivost.

Nejvíce neologismů najdeme v prvním období Čapkovy tvorby, tj. od roku 1907, v souboru sloupků, recenzí, kritik, polemik *O umění a kultuře I*. To bylo období, kdy se oba bratři „rozjížděli do intelektuálního světa“. Začali brzy navštěvovat kavárnu Union, umělecké a intelektuální středisko; byli nápadní svým vzhledem i vystupováním, nosili dandiovské oblečení, na hlavách cylindry, provokovali svým často povýšeneckým chováním, okázale si na veřejnosti vykali a duchaplně se vyjadřovali (viz. Čapková, 1962, s. 157). Tento jejich životní styl se patrně odráží i v Čapkově písemném vyjadřování: sloh je vzletný, květnatý, vyšperkovaný četnými, bohatě rozvinutými metaforami a přirovnáními; souvětí jsou dlouhá s četnými vedlejšími větami, časté jsou bohatě rozvedené několikanásobné větné členy, hojná jsou cizí slova, reminiscence na světovou literaturu a na starověké kultury, je zde zřejmá snaha po artifiční originalitě. K tomu ve slovníku přispívají četná knižní pojmenování (*mnohotný, soubytnost, přílišnost, vznos, soujem* aj.), pojmenování zastaralá (*pochopování, končítý, jistotný, skočmo, mlunný, živobytný* aj.) a pojmenování řídká (*ovšednění, obojňácký, vnitřný*,

zneplodnit, myslitelnost aj.). Snaha po originalitě, odlišnosti ve vyjadřování, osobitěm slohu zřejmě vedla i k vytváření četných neologismů.

V dalších obdobích se Čapkův styl stává koncisejším, osobní zaujetí přechází v oběktivní sdělnost; v autorově kulturní publicistice neologismů postupně ubývá: v knize *O umění a kultuře I* (1907–1918, odečteme-li texty, které psal autor s bratrem Josefem, je to zhruba 440 stran), jsem zaznamenal 165 neologismů (nepovažujme tento údaj za naprosto přesný, je sotva možné postihnout v jednotlivých knížkách všechny neologismy, zejména má-li dílo několik set stran), v publikaci *O umění a kultuře II* (1919 - 1925, 596 stran) 135 a v knize *O umění a kultuře III* (1926–1938, 823 stran) 113 neologismů. I Čapkova ostatní publicistika (*Ratolest a vavříin, Kalendář, O lidech, Věci kolem nás, Obrázky z domova...*) obsahuje vzhledem k ostatním žánrovým útvarům poměrně dost neologismů.

Literatura:

ČAPEK, K. (1941): Chvála řeči české. In: K. Čapek, *Marsyas*. Praha: Fr. Borový, s. 254–260.

ČAPEK, K. (1986): Spisovná čeština a jazyková kultura (Lidové noviny 4. 12. 1932). In: K. Čapek, *O umění a kultuře III*. Praha: Československý spisovatel, s. 350–352.

ČAPKOVÁ, Helena (1962): *Moji milí bratři*, Praha: Československý spisovatel.

JEDLIČKA, A. (1991): Jazykové a jazykovědné zájmy Karla Čapka. *Naše řeč*, 74, s. 6–15.

JEDLIČKA A. (1990–1991): Karel Čapek o jazyce a stylu. *Český jazyk a literatura*, 41, s. 81–92.

MARTINCOVÁ, O. (1972): *K problematice lexikálních neologismů*. *Slovo a slovesnost*, 33, s. 283–293.

MARTINCOVÁ, O.: *Problematika neologismů v současné spisovné češtině*. Praha: Univerzita Karlova, 1984.

STICH, A. (1971): Neologismy v Havlíčkově publicistickém slohu. *Naše řeč*, 54, s. 263–299.

TĚŠITELOVÁ, M. (1990): Karel Čapek a jazyk, *Slovo a Slovesnost*, 51, s. 192–200.